Puhutko hänestä vaiko hänelle?

Kieleen liittyvää vallankäyttöä tavataan tarkata sanojen ja ilmausten kautta. Ja yksittäiset käsitteethän toki leimaavat; sanotaanko avohoitotapaus vaiko mielenterveyskuntoutuja?

Varsinaisen nimittelyn, nimeämisen ja leimaamisen lisäksi tai ohella kielen valtaan liittyy vaikeammin määrittyvä ja tunnistettava alue. Siitä saa jonkinlaisen otteen tarkastelemalla kysymyksiä kuten, mistä on normaalia puhua arkisessa kanssakäymisessä ja miten?

Avaan aihetta kuvauksella joitakin vuosia sitten kokemastani sattumuksesta. Opetustilanne yliopistolla, opintoihin kuuluva pakollinen kielikurssi. Osallistujat valmistelivat ja esittivät pieniä esitelmiä muille ryhmäläisille. Kaikki oli kovin tavanomaista – toisin sanoen uinuvaa – aina siihen asti, kunnes yksi kurssin osanottajista esitelmöi masennuksesta ja sen syistä. Masennus aiheutuu kuulemma aiemmin elämässä tapahtuneesta epäonnistumisesta, mikä ei nykytiedon valossa pidä paikkaansa.

Oudointa ja kiusallisinta oli kuitenkin esitelmöintiaktista heijastuva varmuus siitä, että ryhmän jäsenistä kukaan ei ollut masentunut. Tai ainakaan tämän seikan ei annettu vaikuttaa esitelmään. Meidän kuulijoiden oletettiin ilman muuta jakavan esitelmän pitäjän näkökulma, jossa sairautta saattaa tarkastella jonkinlaisena kuriositeettina. Esitelmän väitteet eivät olleet varsinaisesti pahantahtoisia. Silti ne olivat sellaisia, että niiden kuulemisen jälkeen ei tehnyt mieli sanoa mitään omakohtaista masennuksesta.

Myöhemmin olen tullut siihen päätelmään, että esitelmätilanteessa kiteytyi jotakin ikävän tyypillistä (keskustelu)kulttuuristamme ja suhteestamme mielensairauksiin. Ei niinkään, että kuulisimme omituisia teorioita, vaan että terveysolettaman kupla on jokaisessa tilanteessa erikseen puhkaistava. Eikä tähän ole patenttiratkaisua. Yrityksellä ja erehdyksellä siis eteenpäin.

”Älä häpeä” on turhan yksinkertaistava neuvo. Lopulta tällä kaikella on vain vähän tekemistä sen kanssa, kuinka sinut sairastunut on itsensä kanssa. Siitä tietenkin on apua. Vuorovaikutus on kuitenkin yksilöurheilun sijaan joukkuelaji. Minun arkinen suhtautumiseni asiaan ei maagisesti heijastu toisiin ja estä toisia vaivaantumasta tai mahdollisesti huolestumasta. Tarvitsenko kenties apua?

Lisäksi on niin, että silloin kun tietystä aihepiiristä ei juuri puhuta yleisemmällä, vähemmän luottamuksellisella tasolla, lauseet tuntuvat saavan suunnattomasti painoarvoa. Sivulauseen viittaus kasvaa latautuneeksi tunnustukseksi. Onkin täydellisen ymmärrettävää, miksi niin moni valitsee vaikenemisen ja kiertoilmaukset. Kuitenkin se ylläpitää

kumuloituvaa hiljaisuutta. Jokainen miettii: kun ei kukaan muukaan niin en kai minäkään? ”Mitä kuuluu tehdä” on kaikista katkeamattomimpia kahleita.

Virallinen totuus, ”mielensairaus on sairaus siinä missä mikä tahansa muukin”, on kaukana tilanteesta, jossa lähtökohtainen oletus on, että omista sairauksista ei haluta puhua. Ongelma on tietenkin yhtäläinen muiden syrjintää, häpeää ja salailua aiheuttavien ilmiöiden kanssa: tiedostaminen jää usein korulauseeksi. *Tässä teille tietoa sukupuolen moninaisuudesta – sen jälkeen voitte palata yhteiskuntaan, jossa kaikki on wc-tiloista lähtien mallia jako kahteen.* Tieto ja arkinen toiminta eivät kohtaa. Normaalin laventaminen on mitä hitainta toimintaa.

Emme yksinkertaisesti ole vielä oppineet puhumaan mielen ongelmista siinä missä kaikesta muustakin tekemättä siitä erityisaihetta, joka pitää rajata erikoistiloihin ja tilaisuuksiin.

Sen sijaan monenlaisen huumorin hauskuus perustuu siihen vakaaseen ja turvalliseen oletukseen, että mielensairaudet ovat jotain kaukaista ja epätodellista. Kun joltakulta ”on lääkkeet unohtunut”, tiedämme tarkkaan, ettei näin ole. Vitsailu ei ole niinkään loukkaavaa. Kuitenkin se alleviivaa falskia terveysolettamaa ja vaikeuttaa kuin varkain siitä irtautumista. Vähän samaan tapaan kuin kielikurssin esitelmä, se määrittää keskustelun koordinaatit muiden puolesta. Vitsailija ei oleta, että joku porukasta sanoo: ”no jaa, lääkkeitä jää useinkin väliin, mutta ei se kyllä noin vaikuta.” Niin ei kuulu sanoa. Eikä vitsailija tarkoittanut pahaa – mistä hän olisi voinut tietää, että joukossa on ihmisiä, jotka käyttävät lääkkeitä?

Juuri tässä saavutaankin sekä ongelman että ratkaisun ytimeen.

Sitä kun ei ole mitään keinoa tietää etukäteen. Juuri siksi toisten mielenterveydellisestä statuksesta ei kannata tehdä päätelmää suuntaan eikä toiseen.

Elina Halttunen-Riikonen

Kuumeen kypsyttämät huurut

Kun keuhkokuume lämmittää toimittajan aivot 39,7 asteeseen, aamuyöllä saattaa kypsyä seuraavanlaista tärkeää oivallusta (siistimätön versio aamuöisestä kirjekuoreen töherretystä raapustuksesta):

> ” – – Sanoi äiti toistuvasti, kun Pietarista paahtaa niin Pariisiin päätyy, ja tarkoitti ehkä pariisilaisen sietämätöntä ilmastoa. Se on nimittäin tuon maanalaisen seudun pysyvä olo, uida räpistellä Nevan sykkimissä huuruissa,
>
> Ja hyvältä näyttää.
>
> Mutta mitä pitäisi tehdä tälle mustanvihreälle puolukalle, jossa on piikkimäisiä puristeltavia nystyjä? Henkitoksiinipaineessa kun on järvenpohjiin kerrostunut joustavaa synteettistä eikumia, jota ehkä on Nostettu.
>
> Samalla kaivamalla vesi selkiää maasta.”

Maria Salminen

Populaareja hulluja eli sairaus ja sen tarinat

”Hulluuden”, mielensairauden tai psyykkisten häiriöiden – millä nimillä ilmiöistä kulttuurissa puhutaankaan – esitykset ja tulkinnat heijastelevat aikaansa. Kirjallisuudentutkijat Sandra Gilbert ja Susan Gubar hahmottivat 1970-luvun lopulla Charlotte Brontën *Kotiopettajattaren romaani*n (Jane Eyre, 1847) kuuluisaa ullakolle lukittua hullua vaimoa, Bertha Masonia, eräänlaisena kapinallisena, joka kiteytti kirjoittajansa ahdistuksen miesten dominoimassa kulttuurissa[1]. Patriarkaalisen kulttuurin tukahdutettu puoli tiivistyi järkensä menettäneessä naisessa, joka sytyttää lopulta vankilansa tuleen.

Tulkinta Berthasta eräänlaisena feministitaistelijana tosin saattoi olla enemmän Jean Rhysin ansiota kuin Brontën teokseen perustuvaa[2]. Rhys kun antoi romaanillaan *Siintää Sargassomeri* (Wide Sargasso Sea, 1966) vihdoin äänen itselleen Berthalle. Gilbert ja Gubar tulkitsivat 1800-luvun naishahmoja feministisen kulttuurintutkimuksen lasien läpi: 1960–70-luvun keskustelu naisten asemasta heijastettiin tutkittuihin teksteihin, ja kapinan siemenet löytyivät järkkyneistä mielistä. Elizabeth Donaldson on puolestaan kartoittanut Brontën hulluuskuvauksia suhteessa 1800-luvun lääketieteelliseen keskusteluun ja väittää, että Brontëllä itsellään oli kovin erilainen näkökulma hahmoihinsa: teoksen kuva mielen sairauksista perustuu frenologiaan, ja Brontëlla oli hyvin vähän sympatiaa kuvaamiansa hulluja kohtaan.[3]

Gilbert ja Gubar kyllä varoittavat hullun hahmon romantisoinnista. Alistettujen, kärsivien naishahmojen kuvauksilla voi olla yhteiskunnallista merkitystä, mutta itse sairauteen kytkeytyvää kärsimystä ei pidä myöskään unohtaa. Tietyissä tilanteissa representaatioilla voi olla kumouksellista voimaa: jos muuta keinoa ei ole, myös negatiivinen kapina paljastaa yhteiskunnallisten rakenteiden alistavuuden ja siitä johtuvan ahdingon. Nykyään ollaan kuitenkin pitkälti yhtä mieltä siitä, että hulluus on surkea metafora kapinalle. Se sulkee kapinoitsijan toiseuteen ja hiljaisuuteen ja sivuuttaa kysymyksen mielen sairaudesta ja sen aiheuttamasta kärsimyksestä. Ylipäänsä tervein tapa sairastaa on vailla metaforia: sairaus ei kerro muuta tarinaa kuin itse sairaudesta[4]. Ullakolle suljettujen romanttisten naishullujen aika on ainakin hetkeksi ohi.

Tämän päivän kulttuuriset hullut kertovat uudenlaista tarinaa, jälleen ajalle ominaista. Bipolaariset nais-

nerot amerikkalaisissa tv-sarjoissa kuten *Homeland*issa tai *Black Box*issa paljastavat kiinnostuksen neurologisiin ja biokemiallisiin ongelmiin. ”Hulluus” on lääkittävissä, ja se liittyy kykyyn ajatella toisin kuin muut, nähdä yhteyksiä, joita muut eivät näe. Sairaalasarjoissa lääkärit ja sairaanhoitajat kärsivät erilaisista addiktioista. Dr. House, Nurse Jackie ja tuoreimpana *The Knick*in vuosisadan alun kirurgi ovat malliesimerkkejä terveysammattilaisista, joiden oma jaksaminen on kiinni lääkkeistä. Autismin ja ’mielen teoria’ -keskustelun kanssa puolestaan flirttailee *The Big Bang Theory*n Sheldonin hahmo: fyysikko ei tunnista toisten tunteita, huumoria saati ironiaa. Tässä populaarien hulluuskuvien miniotannassa sairaus kytkeytyy työhön – niin hyvässä kuin pahassa. Se tekee hahmoista nerokkaita, mutta aiheuttaa kärsimyksiä ja mahdottomia ihmissuhteita.

Kulttuurisilla esityksillä on valtava vaikutus siihen, miten ihmiset, jotka todellisessa maailmassa kärsivät mielenterveysongelmista, hahmottavat itseään, ja miten heihin suhtaudutaan. Juuri nyt populaarikulttuurin kuvaukset kertovat ihmisistä, jotka tekevät sairaudestaan osan ammatillista identiteettiä, osa hauskasti, osa traagisesti, osa nerokkaasti. Sairaus kertoo taas tarinaa.

Anna Ovaska

Viitteet & Kirjallisuus

1 Sandra M. Gilbert & Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (1979). Yale University Press, New Haven and London, 1980.

2 Ks. Elizabeth J. Donaldson, The Corpus of the Madwoman. Toward a Feminist Disability Studies Theory of Embodiment and Mental Illness. *Feminist Formations*. Vol. 14, No. 3, 2002, 99–119 (99).

3 Sama, 102–109.

4 Susan Sontag, *Illness as Metaphor*. Farrar, Straus and Giroux, New York 1978.